

Курова А. В.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології**Національного університету «Одеська юридична академія»***СИТУАЦІЯ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У ПАРАДИГМІ
СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ СУСПІЛЬСТВА****SITUATION OF UNCERTAINTY IN THE PARADIGM
OF MODERN CHALLENGES OF SOCIETY**

У статті проаналізовано проблему невизначеності у психологічній науці, під якою розуміють: незавершеність процесу сприйняття або пізнання будь-чого, у ситуаціях, коли людина зіштовхується із браком, нечіткістю або суперечністю інформації, яка поступає ззовні; нову, складну ситуацію, що має багато протирічних інтерпретацій або є нерозв'язною; повну відсутність інформації про способи дії у незнайомій ситуації; сукупність обставин, умов, які характеризуються неповнотою змісту. Виділено й узагальнено ознаки ситуації невизначеності та її особистісні предиктори та поведінкові наслідки: недолік, суперечливість або нечіткість інформації, що реалізується у дослідженнях прийняття рішень, її новизну, складність і суперечливість, необхідність прояву активності, пошуку додаткових особистісних і когнітивних ресурсів, які не завжди сприяють пошуку адекватного рішення, непередбачуваність і численність наслідків або шляхів рішення життєвих ситуацій тощо. Показано, що ситуація невизначеності може взяти на себе основні соціально-особистісні функції (самоорганізації, саморозвитку, здійснення вибору), оскільки у ній проявляється індивідуально виражена та доступна суб'єкту здатність розпоряджатися власною свободою та відповідальністю, що посилює екзистенційний контекст невизначеності. Порівняно поняття «ситуація невизначеності» та «проблемна ситуація», виявлено їх спільні (мета, засоби досягнення, програма внутрішніх і зовнішніх дій) і відмінні риси (переважно у інформаційному блоці: у проблемній ситуації є брак інформації для розв'язання задачі, у ситуації невизначеності проявляється не тільки брак, але й суперечливість, нечіткість подання та завелика кількість цієї інформації).

У зарубіжній психології проблема невизначеності розглядається через категорії: толерантності (у міжособистісних стосунках та в організаційній реальності), індивідуально-особистісні особливості й індивідуальні стратегії поведінки, культуральні відмінності та специфіку корпоративної культури, прийняття рішення в умовах невизначеності тощо.

Ключові слова: ситуація невизначеності, проблемна ситуація, ознаки ситуації невизначеності, толерантність до невизначеності.

The article analyzes the problem of uncertainty in psychological science, which means: incomplete process of perception or cognition of anything, which manifests itself in situations where a person encounters a lack, vagueness or inconsistency of information coming from the outside; a new, complex situation that has many conflicting interpretations or is unsolvable; complete lack of information on how to act in an unfamiliar situation; set of circumstances, conditions, which are characterized by incomplete content or are noisy. Signs of uncertainty and its personal predictors and behavioral consequences are highlighted and generalized: lack, inconsistency or vagueness of information implemented in decision-making research, its novelty, complexity and inconsistency, the need for activity, search for additional personal and cognitive resources that do not always contribute search adequate decision, unpredictability and number of consequences or ways of solving life situations, etc. It is shown that the situation of uncertainty can take over the main socio-personal functions (self-organization, self-development, choice), as it manifests an individually expressed and accessible to the subject ability to dispose of their freedom and responsibility, which exacerbates the existential context of uncertainty. The concepts of "uncertainty situation" and "problem situation" are compared, their common (goal, means of achievement, program of internal and external actions) and distinctive features (mainly in the information block: in a problem situation there is a lack of information to solve the problem, in the situation uncertainty manifests itself not only in the lack of, but also inconsistencies, unclear presentation and too much of this information). In foreign psychology, the problem of uncertainty is considered through categories: tolerance (in interpersonal relationships and organizational reality), individual personality and individual behavioral strategies, cultural differences and specifics of corporate culture, decision-making in conditions of uncertainty and more.

Key words: situation of uncertainty, problem situation, features of the situation of uncertainty, tolerance towards the uncertainty.

Сучасні парадигми суспільного розвитку потребують пошуку інноваційного й актуального категоріального апарату психологічної науки. До цієї площини належить поняття «невизначеність», яке є багатозначним, що дозволяє екстраполювати його на різні соціально-психологічні феномени.

Під невизначеністю часто розуміють: незавершеність процесу сприйняття або пізнання будь-чого, яка проявляється у ситуаціях, коли людина зіштовхується із браком, нечіткістю або суперечністю інфор-

мації, яка надходить ззовні (О.О. Белорусова [2]); нову, складну ситуацію, яка має багато суперечливих інтерпретацій або є нерозв'язною (О.М. Голубев [4], К.Г. Мажиріна [12]); повну відсутність інформації про способи дії у незнайомій ситуації (О.П. Белінська [1]); сукупність обставин, умов, які характеризуються неповнотою змісту або є інформаційно зашумленими (О.І. Гусев [5]).

Експлікація наукового принципу невизначеності у соціально-психологічній науці дозволяє нам виді-

лити й узагальнити можливі ознаки ситуації невизначеності та її особистісні предиктори й поведінкові наслідки.

Традиційно провідною ознакою ситуації невизначеності вважають інформаційну: недолік, суперечливість або нечіткість інформації, що реалізується у дослідженнях прийняття рішень (Т.В. Корнілова [8]), але, на наш погляд, такий інформаційний підхід суттєво звужує сутність ситуації невизначеності, зводячи її виключно до суто зовнішніх умов (реальний дефіцит чи надлишок інформації). Ми переконані, що у сучасних умовах не тільки і не стільки об'єктивні параметри інформаційного поля задають характеристики ситуації невизначеності, скільки особливості, які суб'єкт може приписувати ситуації, оцінювати її як більш-менш визначену.

Наступною ознакою ситуації невизначеності можна вважати новизну, складність і суперечливість. Важливо відзначити, що ця ознака може поєднувати у собі зовнішні (інформаційні) та внутрішні (індивідуально-особистісні, наприклад, суб'єктивну неможливість контролю) параметри при провідній ролі внутрішніх диспозицій. Індивідуально-особистісні підстави суб'єктивної невизначеності оцінюються у науці по-різному, але переважно це мотиваційно-потребові стани й особливості когнітивної сфери суб'єкта. Не можна не погодитися із влучним виразом В.П. Зінченка, котрий писав, що за будь-яких теоретичних припущень найскладніше – зрозуміти, як конкретна людина у реальній життєвій ситуації буде поводитися у ситуації невизначеності, протистояти їй, які засоби її конкретизації буде використовувати [7]. Хоча, за В.П. Зінченком, сучасна психологія має відповіді на це складне питання (як подібні засоби наводяться індивідуальні сенси, довільна поведінка, конкретні вчинки, рефлексія), все одно перелік особистісних особливостей і ресурсів переживання ситуації невизначеності до кінця не вичерпаний. Продовжуючи дослідження особливостей впливу особистісних властивостей на вибір стратегії поведінки у ситуації невизначеності, К.Г. Мажиріна й О.М. Первушина довели, що особливу роль у цьому процесі відіграє саморегуляція, оскільки вона бере участь в оптимізації деструктивних психоемоційних станів і подоланні ситуацій невизначеності [13].

Психологічний зміст категорії невизначеності, на наш погляд, має як позитивні, так і негативні аспекти. Так, до негативних аспектів ми можемо віднести проблеми із випереджувальною функцією психіки, що провокує нездатність передбачати динаміку розвитку ситуації, втрату контролю над своїм життям, а до позитивних – можливості множинних виборів, які отримує в умовах невизначеності сучасна молодь, що створює сприятливі умови становлення самовизначення на цьому віковому етапі.

Такої ж думки дотримується О.Е. Кригер: ситуація невизначеності викликає у свідомості різноспрямовані тенденції. З одного боку – пошук сенсу та спроби вирішення проблем, які виникають в умовах невизначеності, з іншого – необхідність прояву актив-

ності, пошуку додаткових особистісних і когнітивних ресурсів, які не завжди сприяють пошуку адекватного рішення [10]. Ця особистісна дилема підтверджує, що сьогоднішня потреба нових засобів і форм поведінки, якої можуть забезпечити розвиток людини як системи, котра самоорганізується та саморозвивається, має власний вибір. Саме ситуація невизначеності може взяти на себе ці соціально-особистісні функції, оскільки у ній проявляється індивідуально виражена та доступна суб'єкту здатність розпоряджатися власною свободою та відповідальністю, що суттєво посилює екзистенційний контекст невизначеності (Т.Д. Марцинківська [17]). Саме екзистенційні, сенсоутворювальні аспекти невизначеності сприяють активізації доступних людині способів розпорядження власною свободою й особистою відповідальністю, що дозволяє розглядати проблему невизначеності як екзистенційну (Т.В. Корнілова [8], Т.Д. Марцинківська [17], С.Л. Рубінштейн [19]). У цьому контексті С.Л. Рубінштейн виділив два основні способи існування особистості та її ставлення до життя [19]. Перший спосіб активізується, коли життя не виходить за межі безпосередніх зв'язків, у яких живе людина, будь-яке її ставлення – це насамперед ставлення до окремих явищ, але не життя загалом. Цей спосіб існування, за С.Л. Рубінштейном, детермінований тим, що людина не вимикається з життя, не може зайняти подумки позицію поза нею для рефлексії над нею [19]. За С.Л. Рубінштейном, інше ставлення до життя та, відповідно, інший спосіб життя пов'язаний із рефлексією, яка нібито перериває цей безперервний процес життя і виводить людину подумки за його межі. З цього моменту кожен вчинок людини набуває характеру філософського судження про життя, загального ставлення до нього. Саме звідси постає проблема відповідальності людини у моральному плані за все, що вона скоїла або втратила [19]. С.Л. Рубінштейн наголошує, що другий спосіб існування та ставлення людини до життя полягає в тому, що вона стає здатною будувати зв'язки, розірвані раніше, на новій основі. Створення нової концепції життя передбачає не зняття невизначеності, але збільшення толерантності до неї та навіть спрямованості людини до цієї ситуації невизначеності [19].

Низка дослідників (О.П. Белінська [1], О.О. Белорусова [2], О.Л. Галкін [4], О.Е. Кригер [10], О.Г. Луковицька [12] та ін.) вважають, що основними рисами ситуації невизначеності можна вважати її новизну, складність, неоднозначність і суперечливість, у тому числі й темпоральну, непередбачуваність і численність наслідків або шляхів рішення життєвих ситуацій, що повністю пояснює індивідуальні та групові поведінкові патерни в умовах пандемії.

У постнекласичній психології збільшення невизначених соціальних ситуацій у процесі життєдіяльності людини оцінюється досить негативно. Так, М.К. Мамардашвілі називає антропологічною катастрофою зростання ситуацій невизначеності та ситуацій, які не завжди піддаються розумному осмисленню та поясненню [14]. Основними негативними наслідками подібних ситуацій вчений вважає порушення умов, за яких дії людини мають сенс [14].

У науці поняття «ситуація невизначеності» та «проблемна ситуація» часто розглядаються як ідентичні, але ми вважаємо, що вони не тотожні. Зіставляючи між собою ці категорії, ми спиралися на розуміння проблемної ситуації у контексті теорії О.М. Матюшкіна [16], який підкреслював, що проблемність будь-якої ситуації полягає у тому, що у неї включається щось дане імпліцитно, не будучи експліцитним. Спільним між проблемною ситуацією та ситуацією невизначеності є те, що вони обидві виникають у структурі цілеспрямованої діяльності як перепони на шляху досягнення мети та проявляються, коли вже не можливо вирішити якусь задачу відомими засобами [16]. Якщо у проблемній ситуації головною перепорою є брак інформації для розв'язання задачі, то у ситуації невизначеності такими перепорою постають не тільки брак, але й суперечливість, нечіткість подання та надмірна кількість цієї інформації. Крім того, за О.М. Матюшкіним, спільними об'єктивними характеристиками проблемної ситуації та ситуації невизначеності є мета, засоби досягнення, програма внутрішніх і зовнішніх дій, але у проблемній ситуації ці характеристики є відомими умовами, вони ніби то задані на момент виникнення перепони як суперечність, яка склалася об'єктивно, між метою та відсутністю можливості її досягти у певний момент; у ситуації невизначеності ці характеристики залежать від великої кількості чинників, вони динамічні, змінювані та багато у чому залежать від суб'єктивного світу особистості [16].

Інноваційним для психології є вивчення особистісної толерантності до невизначеності (Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, Т.Ю. Прокоф'єва [19], А.Г. Матушанська, Б.С. Алішева [14]). Так, А.Г. Матушанська та Б.С. Алішева розглядають толерантність до невизначеності у трьох аспектах: толерантність до двозначності, толерантність до невизначеності та толерантність до невідомості [14]. Г.У. Солдатова, Л.А. Шайгерова, Т.Ю. Прокоф'єва та ін. присвятили свої дослідження розробці й апробації психодіагностичного інструментарію вивчення толерантності до невизначеності [20].

У зарубіжній психології проблема переживання особистістю ситуації невизначеності розглядається через категорію толерантності та є традиційною та вивченою у різних аспектах: вчені припускають, що володіння толерантністю до ситуації невизначеності дозволяє суб'єкту бачити у постійно змінюваному світі нові можливості, знаходити компроміс між собою та навколишнім світом. Крім того, активно розглядалися толерантність до двозначності, до невизначеності та до невідомості. Так, Е. Frenkel-Brunswik розглядала толерантність до двозначності як когнітивну складову частину якості толерантності до невизначеності, а двозначність, на думку вченої, виражає здатність індивіда розпізнавати як негативні, так і позитивні якості в об'єкті [32].

Надалі у зарубіжних дослідженнях поняття «толерантність до двозначності» було замінене ширшим за семантичним наповненням терміном «толе-

рантність до невизначеності», який включає в себе не тільки толерантність до двозначності як наявності у суб'єкта альтернатив, але й абсолютну невідомість. Деякі вчені, наприклад, С. Dalbert [26], J. Block [23], використовують термін «толерантність до невідомості», вважаючи, що невідомість пов'язана з наявністю чинника часу, тобто виникає внаслідок браку інформації про можливий розвиток ситуації.

На думку вчених, невизначеність часто пов'язана з неоднозначними мовними конструкціями або з діями людей, які допускають можливість різного тлумачення їхнього сенсу та значення. Толерантність до двозначності є лише окремим випадком невизначеності як загальної характеристики реальності, її пізнання та переживання людиною. Суть двозначності полягає у тому, що той чи інший її аспект завжди і всюди присутній, тому що майбутнє не може бути заданим. Людина має пристосовуватися до цієї невизначеності, і різним людям це вдається по-різному [23].

Окрім дослідження загальної толерантності до ситуації невизначеності, у зарубіжній психології можна виділити ще декілька провідних напрямів теоретико-емпіричних досліджень, пов'язаних із феноменом невизначеності, як-от:

- особливості толерантності до невизначеності у міжособистісних стосунках (N. Bennett, D.M. Herold, S.J. Ashford, C.R. Berger [22]);
- специфіка толерантності до невизначеності в організаційній реальності (J.G. March, J.P. Olsen [29]);
- індивідуальне ставлення до невизначеності як особистісна особливість, його зв'язок з іншими властивостями особистості (S. Bochner [24], E. Frenkel-Brunswik [32]);
- особливості прийняття особистістю рішення в умовах невизначеності (D. Kahneman, P. Slovic, A. Tversky [27]);
- визначення рівню невизначеності як параметру культури (в тому числі й корпоративної) та його вплив на особистість (J. Sidanius [31]);
- вивчення особливостей формування корпоративної культури та корпоративного іміджу в умовах невизначеності (G. Hofstede [33]);
- індивідуальні стратегії поведінки у ситуаціях невизначеності (H. Courtney, J. Kirkland, P. Viguierie [25]).

Щодо можливих поведінкових наслідків індивідуального переживання ситуації невизначеності, то частіше вони розглядаються у щільному зв'язку з поняттям активності та чинниками збереження їх у невизначених умовах. Пізніше були виділені ще два чинники, а саме особливості атрибуції невідконтрольності зовнішньої або внутрішньої ситуації й індивідуальні відмінності за шкалою локусу контролю також суттєво впливають на характер активності людини в ситуації невизначеності (L. Ross, G. Bierbrauer & S. Hoffman [30]). Крім того, було виявлено, що зовнішній локус контролю у поєднанні із зовнішньою атрибуцією причин того, що відбувається, суттєво гальмують активність у ситуації невизначеності.

Щодо репертуару емоційних переживань у ситуації невизначеності, то виявлено, що така ситуація

може викликати два основні види емоційних переживань: інтерес чи цікавість або страх чи тривогу. Безумовно, основний дослідницький інтерес зазвичай зосереджується на негативному полюсі емоційних переживань, які дуже часто кваліфікуються як достатньо автономні, такі, що мають власну мотивуючу силу (наприклад, за Л. Фестінгером і Ф. Хайдером [цит. за 2] процес редукції когнітивного дисонансу «запускається» саме ними).

Але найбільша кількість досліджень спрямована на вивчення вірогідних когнітивних наслідків ситуації невизначеності, на емпіричну деталізацію основних її ознак. Зокрема, у контексті вивчення проблеми невизначеності й особливості поведінки суб'єкта у цій ситуації однією із провідних компетентностей людини у сучасному, постійно змінюваному, глобальному, інформаційно насиченому постмодерністському світі вважають здатність репрезентувати різноманітність майбутнього – як свого особистого, так і соціального. Так, внутрішня суб'єктивна готовність суб'єкта до постійних соціальних змін як неминучих умов існування світу та людини пов'язується низкою сучасних психологів зі здатністю до побудови рефлексивного проєкту власного майбутнього (Н. Courtney, J. Kirkland, P. Vigueie M. [25], J. Sidanuis [31]) і репрезентувати ширший спектр образів можливого майбутнього, аніж ті, які можуть бути реалізовані гарантовано (W.B. Gudikunst [28]).

Висновки із проведеного дослідження. У сучасному світі людина часто має справу із ситуацією

невизначеності, що потребує формування інноваційного принципу розуміння образу світу та людини у ньому – принципу невизначеності та принципово нової галузі психологічних досліджень, яка поступово буде формувати інші пояснювальні парадигми, котрі не будуть базуватися на традиційних наукових принципах – детермінізму, єдності свідомості та діяльності та ін. Під невизначеністю розуміють: незавершеність процесу сприйняття або пізнання будь-чого, яка проявляється у ситуаціях, коли людина зіштовхується із браком, нечіткістю або протирічністю інформації, яка надходить ззовні; нову, складну ситуацію, яка має багато суперечливих інтерпретацій або є нерозв'язною; повну відсутність інформації про способи дії у незнайомій ситуації; сукупність обставин, умов, які характеризуються неповнотою змісту або є інформаційно зашумленими. Основними рисами ситуації невизначеності вважають її новизну, складність, неоднозначність і суперечливість, у тому числі й темпоральну, непередбачуваність і численність наслідків або шляхів рішення життєвих ситуацій, що повністю пояснює індивідуальні та групові поведінкові патерни в умовах сучасної пандемії.

У зарубіжній психологічній науці проблеми переживання особистістю ситуації невизначеності розглядається через категорії: толерантності (у міжособистісних стосунках і в організаційній реальності), індивідуально-особистісні особливості й індивідуальні стратегії поведінки, культуральні відмінності та специфіку корпоративної культури, прийняття рішення в умовах невизначеності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белинская Е.П. Конструирование идентификационных структур личности в ситуации неопределенности. *Социально-экономическая трансформация*. 2001. № 130. С. 30–53.
2. Белорусова Е.А. Ситуация неопределенности как источник развития личности. *Молодой ученый*. 2018. № 50 (236). С. 455–459.
3. Болотова А.К. Человек и время в ситуации социальной нестабильности. *Общественные науки и современность*. 1997. № 6. С. 38–44.
4. Галкин А.Л. Состояния неопределенности и вдохновения в творческом поведении человека. *Человек в условиях неопределенности*. НГУ, 2006. С. 77–82.
5. Голубев А.М. Исследование связи личностных особенностей с особенностями поведения и оценки в ситуации неопределенности. *Человек в условиях неопределенности*. Новосибирск, 2016. С. 45–48.
6. Гусев А.И. К проблеме измерения толерантности к неопределенности. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 8. С. 75–80.
7. Зинченко В.П. Толерантность к неопределенности: новость или психологическая традиция? *Человек в ситуации неопределенности* Москва : ТЕИС, 2013. С. 26–27.
8. Корнилова Т.В. Принцип неопределенности в психологии выбора и риска. *Психологические исследования*. 2015. Т. 8. № 40. С. 9–12.
9. Короткова О.Б. Стратегия поведения человека в ситуации неопределенности: опыт исследования. URL: http://www.rusnauka.com/17_APSN_2009/Psihologia/48267.doc.htm
10. Кригер Е.Э. Ситуации неопределенности и проблемные ситуации: общее и особенное. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 2. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=12030>
11. Лихачева Е.Ю. Неопределенность как психологический феномен. *Психология XXI века*. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 536 с.
12. Луковицкая Е.Г. Феномен неопределенности в психологии. *Психология: итоги и перспективы*. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 1996. С. 32–33.
13. Мажирова К.Г., Первушина О.Н., Джафарова О.А. Изменение стратегий поведения человека в ситуации неопределенности в курсе игрового компьютерного биоуправления. *Вестник НГУ. Серия «Психология»*. 2007. Т. 1. Вып. 1. С. 44–50.
14. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию. Москва : Прогресс, 2009. 416 с.
15. Матушанская А.Г., Алишева Б.С. Толерантность к неопределенности и смежные психологические конструкты когнитивной психологии. *Ученые записки казанского университета*. 2014. Т. 153. Кн. 5. С. 167–174.
16. Матюшкин А.М. Мышление, обучение, творчество. Воронеж : Изд-во НПО МОДЭК, 2003а. 720 с.
17. Марцинковская Т.Д. Информационное пространство транзитивного общества: проблемы и перспективы развития. *Консультативная психология и психотерапия*. 2019. Т. 27. № 3. С. 77–96.
18. Москвитина О.А. Субъект учения в ситуации неопределенности. *Вестник Омского университета. Серия «Психология»*. 2016. № 3. С. 46–55.

19. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. *Проблемы общей психологии*. Москва : Педагогика, 1976. С. 253–381.
20. Солдатова Г.У., Шайгерова Л.А., Прокофьева Т.Ю. Психодиагностика толерантности личности. Москва : Смысл, 2008. 172 с.
21. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. Москва : Знание, 1991. 80 с.
22. Bennett N., Herold D.M., Ashford S.J. The effects of tolerance for ambiguity on feed back-seeking behavior. *Journal of Occupational Psychology*. 1990. Vol. 63. P. 343–348.
23. Block J. Intolerance of ambiguity and ethnocentrism. *Journal of Personality*. 1950. Vol. 19. P. 303–311.
24. Bochner S. Defining intolerance of ambiguity. *Psychological Record*. 1985. Vol. 15. P. 393–400.
25. Courtney H., Kirkland J., Viguierie P. Strategy under uncertainty. *Harvard Business Review*. 1997. Vol. 75 (6). P. 66–81
26. Dalbert, C. Die Ungewißheitstoleranzskala: Skaleneigenschaften und Validierungsbefunde. *Hallesche Berichte zur Pädagogischen Psychologie*. 1999. H. 1. S. 1–25.
27. Kahneman D., Slovic P., Tversky A. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. 365 p.
28. Gudikunst W.B. Uncertainty reduction and predictability of behavior in low and high context cultures. *Communication Quarterly*. 1983. Vol. 33. P. 236–251.
29. March J.G., Olsen J.P. Organizational choice under ambiguity. *Ambiguity and choice in organizations* / Eds. J.G. March, J.P. Olsen. Bergen, Norway: Universitetvorlaget, 1976. P. 10–23.
30. Ross, L., Bierbrauer, G., & Hoffman, S. The role of attribution processes in conformity and dissent: Revisiting the Asch situation. *American Psychologist*. 1976. № 31. P. 148–157.
31. Sidanius J. Intolerance of ambiguity and socio-politico-ideology: A multidimensional analysis. *European Journal of Social Psychology*. 1978. Vol. 8. P. 215–235.
32. Frenkel-Brunswik, E. Intolerance of ambiguity as an emotional perceptual personality variable. *Journal of Personality*. 1968. Vol. 18. P. 108–143.
33. Hofstede, G. Culture's Consequences. USA : Sage, 1980. 328 p.